

سۇئال

نەسبەت قايسى شەكىلدە قىلىنسا توغرا بولىدۇ، ئادەم يوق يالغۇز جايدا قىلىنمىدۇ ياكى جامائەت سورۇنىدا قىلىنىۋېرىدۇ؟، قانداق كىشى نەسبەت قىلىشقا لايىق بولىدۇ؟، بۇ ھەقتە چۈشەنچە بېرىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن.

تەپسىلىي جاۋاب

بارلىق گۈزەل مەدھىيىلەر ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى بولغان ئاللاھ تائالاغا خاستۇر.

سەمىمىي نەسبەت ئىسلامى قېرىنداشلىقنىڭ بەلگىلىرى، ئىماننىڭ مۇكەممەللىكى، ئېھساننىڭ تامامىدۇر. چۈنكى مۇسۇلمان ئۆزى ياخشى كۆرگەن نەرسىنى قېرىندىشىغا ياخشى كۆرمىگىچە، ئۆزى ياقىتۇرمىغان نەرسىنى قېرىندىشى ئۈچۈن ئۆچ كۆرمىگۈچە ئۇنىڭ ئىمانى كامىل بولمايدۇ، مانا بۇ نەسبەتنىڭ تۈرىتكىسىدۇر.

جەرىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ، مەن پەيغەمبەرئەلەيھىسسالامغا ناماز ئوقۇشقا، زاكات بېرىشكە ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسىگە سەمىمىي بولۇشقا بەيئەت قىلىم. [بۇخارى رىۋايىتى 57-ھەدىس. مۇسلىم رىۋايىتى 56-ھەدىس].

تەمىم ئىبنى ئەۋس دارى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام: **دىن دېگەنلىك سەمىمىيەت ۋە ساداقەتمەنلىك دېگەنلىكتۇر، دېدى. بىز: سەمىمىيەت كىمگە قىلىنىدۇ؟ دەپ سورىۋېدۇق، پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام: ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ رەسۇلىغا، مۇسۇلمانلارنىڭ باشلىقلىرىغا ۋە بارلىق مۇسۇلمانلارغا، دېدى. [مۇسلىم رىۋايىتى 55-ھەدىس].**

ئىبنى ئەسىر رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: "بارلىق مۇسۇلمانلارغا سەمىمىي ۋە ساداقەتمەن بولۇش دېگەنلىك، ئۇلارنى مەنپەئەتلىك بولغان ئىشلارغا يېتەكلەش دېمەكتۇر. [ئەننىھايە 5- توم 142-بەت]."

سەمىمىي نەسبەتنىڭ ئومۇمىي ئەدەپ-قائىدىلىرى بولۇپ، سەمىمىي نەسبەت قىلغۇچىدا تۆۋەندىكى بۇ ئەدەپ-ئەخلاقلىرىنىڭ بولىشى ئىنتايىن مۇھىمدۇر:

1 – سەمىمىي نەسبەتكە تۈرتكە بولىدىغان ئامىل ئۆزىنىڭ ئىسلامى قېرىندىشىغا ياخشىلىق بولۇشنى سۆيۈش، ئۇنىڭغا يامانلىق يېتىپ قىلىشنى ياقىتۇرماسلىقتىن ئىبارەت بولىشى كېرەك.

ئىبنى رەجەپ رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: "بارلىق مۇسۇلمانلارغا سەممىي بولۇش دېگەنلىك: ئۆزىگە ياخشى كۆرگەن نەرسىلەرنى مۇسۇلمان قېرىنداشلىرى ئۈچۈنمۇ ياخشى كۆرۈش، ئۆزى ياقىنۇرمىغان نەرسىلەرنى ئۇلارغىمۇ ياقىنۇرماسلىق، ئۇلارغا مېھرى-شەپقەت قىلىش، كىچىكلەرگە مېھرىبانلىق قىلىش، چوڭلارنى ھۆرمەتلەش، ئۇلارنىڭ قايغۇسىغا ئىچىنىش، خۇشاللىقىغا خۇرسەن بولۇش، ئۆزىنىڭ دۇنيالىق مەنپەئەتى زىيانغا ئۇچرىسىمۇ، ئۆزىنىڭ تىجارەتتىكى پايدىسى ئازلاپ كەتسىمۇ، مال باھاسىنى ئۆستۈرۈۋەتمەسلىك، شۇنىڭدەك ئۇلارغا زىيان بولىدىغان بارلىق ئىشلاردىن ساقلىنىش، ئۇلارغا مەنپەئەتلىك بولغان ۋە ئۇلارنى بىرلەشتۈرىدىغان، ئۇلارنىڭ باياشاتلىقىنى داۋاملاشتۇرىدىغان ئىشلارنى قىلىش، دۈشمەنلىرىگە قارشى ئۇلارغا ياردەم بېرىش، شۇنداقلا مۇسۇلمانلارغا يېتىدىغان بارلىق ئازار-كۈلپەتلەرنى مۇداپىئە قىلىش لازىم".

ئەبۇ ئۆمەر ئىبنى سەلاھ رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: "سەممىي نەسىھەت دېگەن ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالغۇچى مىغىزلىق سۆز بولۇپ، نەسىھەت قىلغۇچى ۋە قىلىنغۇچى ئۈچۈن بولغان ياخشىلىقنىڭ يوللىرىنى تۇرغۇزۇش ۋە ئەمەلىيەتتە شۇ ئىشنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ". [جامئۇل ئۇلۇم ۋەلھىكەم 80-بەت].

2- نەسىھەت قىلغۇچى سەممىي بولۇش، قىلغان ئىشى ئارقىلىق قېرىندىشىغا چوڭچىلىق قىلىش ۋە ئۈستۈن بولۇشنى مەقسەت قىلماستىن، پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى تەلەپ قىلىدىغان بولۇشى كېرەك.

3- نەسىھەت ئالدامچىلىق ۋە خىيانەتتىن ئىبارەت مەلۇم شەخشى غەرەزدىن خالى بولۇشى كېرەك. شەيخ ئىبنى باز رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: "سەممىي نەسىھەت دېگەن: نەسىھەت قىلماقچى بولغان ئىشىغا ئىخلاص قىلىش، ئۇنىڭدا ئالدامچىلىق ۋە خىيانەت قىلماستىن ئىبارەتتۇر". مۇسۇلماننىڭ ئۆز قېرىندىشىغا ئىگە بولۇشى ۋە ئۇنى ياخشى كۆرۈشى ئىنتايىن مۇھىمدۇر، ئۇ ئۆزىنىڭ قېرىندىشىغا سەممىي بولىدۇ، ئۇنىڭغا خىيانەت قىلمايدۇ ۋە ئالدىمايدۇ، ئۇنى پايدىلىق-مەنپەئەتلىك ئىشلارغا يېتەكلەيدۇ. بۇنىڭ مىسالى ئەرەبلەرنىڭ سۆزلىرىدە: ئالتۇن باشقا ماددىلاردىن خالى بولسا (رەگ ئالتۇن) دېيىلىدۇ، شۇنىڭغا ئوخشاش ھەسەلمۇ ئارىلاشما ماددىلاردىن خالى بولسا ساپ ھەسەل دېيىلىدۇ. [پەزىلەتلىك شەيخ ئىبنى باز پەتۋالار توپلىمى 5-توم 90-بەت].

4- باشقىلارغا نەسىھەت قىلىش يولى بىلەن ئۇلارنى ئەيىبلەمەسلىك ۋە تەنقىت قىلماستىن كېرەك. بۇ توغرىدا ھاپىز ئىبنى رەجەپ رەھىمەھۇللاھنىڭ "نەسىھەت بىلەن ئەيىبلەشنىڭ ئارىسىدىكى پەرق" ناملىق رسالىسىدە ئۇنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى بايان قىلىدۇ.

5- نەسىھەت دوستلۇق ۋە قېرىنداشلىق روھى بىلەن بولۇشى كېرەك. يەنى قوپاللىق ۋە قاتتىقلىق قىلماستىن لازىم. بۇ توغرىدا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: **ادْعِ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ ۗ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ تَهْرِجْمِسى:** پەرۋەردىگارىڭنىڭ يولىغا (يەنى ئىسلام دىنىغا) ھېكمەتلىك ئۇسلۇبتا ياخشى ۋەز- نەسىھەت بىلەن دەۋەت قىلغىن، ئۇلار (يەنى مۇخالىپەتچىلىك قىلغۇچىلار) بىلەن چىرايلىق رەۋىشتە مۇنازىرىلەشكىن. [سۈرە نەھل 125-ئايەت].

6- نەسبەت قىلغۇچى ئىلىم- مەرىپەتلىك بولۇشى كېرەك. ئىمام سەئىدى رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: "دەۋەتنىڭ ئىلىم بىلەن بولۇشى، دەۋەت قىلىش جەريانىدا مۇلايىم ۋە مېھرىبانلىق بىلەن چۈشىنىش ئاسان بولغان، دەۋەت قىلىنغۇچىغا نىسبەتەن ئەڭ مۇھىم دەپ قارالغان ئەمەلدىن باشلانسا قوبۇل قىلىشى مۇكەممەل بولىدۇ، چۈنكى بۇمۇ ھېكمەتنىڭ جۈملىسىدندۇر. شۇنداقلا دەۋەت قىلىنغۇچىنىڭ ئەھۋالىغا دەۋەت قىلغۇچى تەرىپىدىن دىئاگنوز قويۇلغاندىن كىيىن، ئىككى تەرەپ ئارىسىدا مەلۇم ئورتاقلىق تۇرغۇزىلىدۇ، مانا بۇ ۋاقىتتا دەۋەتنى ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن چەكلەش پىرىنسىپىنى چىقىش قىلىپ تۇرۇپ، دەۋەت قىلىنغۇچىنى ساۋابقا رىغبەتلەندۈرۈپ، ئازابىتىن ئاگاھلاندۇرۇش كېرەك. ئەگەر دەۋەت قىلىنغۇچى ھەقىقەت بىلەن ياكى باتىل بىلەن بولسۇن دەۋەت قىلغۇچى بىلەن مۇنازىرەلەشسە، ئۇنىڭ بىلەن چىرايلىق مۇنازىرە ئىلىپ بېرىش لازىم. مانا بۇ ئەقلى ۋە نەقلى جەھەتتىن دەۋەتنى قوبۇل قىلىشنىڭ ساغلام يولىدۇر. شۇنىڭ بىلەن بىرگە دەۋەت قىلىنغۇچىنىڭ ئىتىقادىغا دەلىل- ھۆججەتلەرنى كەلتۈرۈپ ھەقىقەت يارقىن يورۇتۇلىپ بىرىلسە، بۇ مەقسەتنىڭ ھاسىل بولىشىغا ئەڭ يېقىندۇر. ئەگەر مۇنازىرلىشىدىغان ئىش بولسا، ئەسلى مەقسەتنى يوق قىلىۋېتىدىغان ئورۇنسىز جېدەل- ماجرا، تالاش- تارتىشقا سەۋەپ بولماسلىقى كېرەك. بۇنداق بولغاندا كۈزلىگەن مەقسەت ھاسىل بولمايدۇ، چۈنكى دەۋەتتىن بولغان مەقسەت كىشىلەرنى ھۈركىتىش ئەمەس بەلكى ئۇلارنى ھەقىقەتكە چاقىرىشتىن ئىبارەتتۇر. [تەپسىر سەئىدى 452-بەت].

7- نەسبەت مەخپى بولۇشى، كىشىلەر ئارىسىدا ئاشكارا بولماسلىقى كېرەك. ئەمما ئاشكارا قىلىش پايدىلىق دەپ قارالغاندا ئاشكارا قىلىسا بولىدۇ. ئىبنى رەجەپ رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: "ئىلگىرىكى سەلەپ ئالىملىرى بىر كىشىگە نەسبەت قىلماقچى بولسا، نەسبەتنى مەخپى قىلاتتى، ھەتتا ئۇلارنىڭ بەزىسى: كىمكى قېرىندىشىغا يوشۇرۇن نەسبەت قىلسا بۇ نەسبەتتۇر، ئەمما كىشىلەر ئارىسىدا نەسبەت قىلسا بۇ ئەيىبلەشتۇر،" دەيدۇ.

پۈزەيل ئىبنى ئىياز رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: "مۆمىن نەسبەتنى يوشۇرۇن قىلىدۇ، پاجىر- پاسىق ئەيىبىنى ئىچىپ رەسۋا قىلىدۇ." [جامىئۇل ئۇلۇم ۋەلھىكەم 1- توم 236].

ئىمام ئىبنى ھەزىمى رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: "باشقىلارغا نەسبەت قىلساڭ ئاشكارا قىلماي، مەخپى قىلغىن، ئوچۇق قىلماي كىنايە شەكىلدە قىلغىن، سېنىڭ كىنايە قىلغىنىڭنى چۈشەنمىسە ئوچۇق قىلساڭ بولىدۇ، ئەگەر بۇنىڭدىن ئاشۇرۇۋەتسەڭ، سەن نەسبەت قىلغۇچى بولماستىن بەلكى زۇلۇم قىلغۇچى بولۇپ قالسىەن." [ئەخلاق ۋەسسىيە 45-بەت].

نەسبەتنى ئاشكارا قىلىش پايدىلىق دەپ قارالسا، ئاشكارا قىلسا بولىدۇ، مەسىلەن: ئىتىقاد مەسىلىسىدە خاتالاشقان ئادەمگە كىشىلەر ئارىسىدا خاتالىقنى بايان قىلىپ بەرسە بولىدۇ، ئەمما ئۆزىنىڭ قارىشىدىن مەغرۇرلىنىپ دائىم باشقىلارنىڭ خاتالىقىنى ئىزدەش توغرا بولمايدۇ. شۇنىڭدەك جازانىنى توغرا دەپ قارىغان ياكى بىدئەت تاراتقان ياكى كىشىلەر ئارىسىدا ئاشكارا فىسق- پۇجۇر قىلغان كىشىلەرگە نەسبەتنى ئاشكارا قىلىش يوللۇق بەلكى زۆرۈردۇر، چۈنكى بۇ ئارقىلىق شەرىئى مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرگىلى، بۇزۇقچىلىقنى توسقلى بولىدۇ.

ئىبنى رەجەپ رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: "نەسبەت قىلغۇچىنىڭ مەقسىتى پەقەت ھەقىقەتنى بايان قىلىش بولسا، ئۇ ئۆزىنىڭ توغرا مەقسىتى بىلەن ساۋابقا ئېرىشىدۇ، شۇنداقلا مەزكۇر ئىشى بىلەن ئاللاھ تائالا ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ روسۇلى ئۈچۈن، مۇسۇلمان يول باشچىلار ئۈچۈن ۋە ئومۇمىي مۇسۇلمانلار ئۈچۈن سەمىمىيەت كۆرسەتكەن كىشىلەرنىڭ جۈملىسىدىن ھېسابلىنىدۇ." [نەسبەت بىلەن ئەيىبلەشنىڭ ئارىسىدىكى پەرق "ناملىق ئەسەر 7-بەت].

8-نەسبەت قىلغۇچىنىڭ نەسبەت جەريانىدا گۈزەل ئىبارىلەرنى قوللىنىشى، گەپ-سۆزدە مۇلايىم بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ.
 9-نەسبەت قىلغۇچى باشقىلارغا نەسبەت قىلىش جەريانىدا، نەسبەتنى سەۋەبلىك ئۆزىگە يەتكەن ئازار-كۈلپەتلەرگە سەبىر قىلىشى كېرەك.

10-باشقىلارنىڭ مەخپىيەتلىكىنى يوشۇرۇش، مۇسۇلماننىڭ ئەيىبىنى يېپىش، باشقىلارنىڭ يۈز-ئابرۇيىنى چۈشۈرمەسلىك، نەسبەت قىلغۇچى سەۋرلىك، مۇلايىم، ياخشىلىقنى دوست تۇتىدىغان، باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى ياپىدىغان بولۇشى كېرەك.

11-نەسبەت قىلغۇچى گۇمان بىلەن نەسبەت قىلىپ باشقىلارنى يوق ئىشلار بىلەن ئەيىبلەپ سالماستىن ئۈچۈن، نەسبەت قىلىشتىن ئىلگىرى مەسىلىنى ئېنىق بىلىشى لازىم.

12-نەسبەت قىلىش ئۈچۈن مۇناسىپ ۋاقىت تاللاش كېرەك. ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: "شۈبھىسىزكى، قەلب ئۈچۈن شەھۋەت ۋە ئىنتىلىش بولىدۇ، شۇنداقلا سۇسلىشىش ۋە چېكىنىش بولىدۇ، قەلب شەيتانى ھەۋەسكە بىرىلگەن ۋە ئىنتىلگەن ۋاقىتتا ئۇنى چىڭ تۇتۇڭلار، سۇسلاشقان ۋە چېكىنگەندە بوش قويۇۋېتىڭلار." [ئىبنى مۇبارەك "ئەززۇھدى" ناملىق ئەسەردە (1331) بايان قىلغان].

13-نەسبەت قىلغۇچى كىشىلەرنى بۇيرىغان ئىشتا ئالدى بىلەن ئۆزى ئەمەل قىلىشى لازىم. كىشىلەرنى توسقان ئىشتىن ئالدى بىلەن ئۆزى چەكلىنىشى كېرەك. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئىسرائىل ئەۋلادلىرىنىڭ سۆزى بىلەن ئەمەلىيىتى بىر-بىرىگە زىت بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى ئەيىبلەپ مۇنداق دېگەن: **أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ** تەرجىمىسى: **كىشىلەرنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇپ ئۆزۈڭلارنى ئۇنتۇمىسىلەر؟ ھالبۇكى، سىلەر كىتاب (يەنى تەۋرات) نى ئوقۇپ تۇرىسىلەر، چۈشەنمەيسىلەر.** [سۈرە بەقەرە 44-ئايەت]. كىشىلەرنى ياخشىلىققا بۇيرۇپ ئۆزى قىلمىغان، يامانلىقتىن چەكلەپ ئۆزى قىلغان كىشىنىڭ قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدىغانلىقى ئوچۇق بايان قىلىنغان.

ھەممىدىن توغرىنى بىلگۈچى ئاللاھ تائالادۇر.